

HANS BERGSTRÖM

Född 1948, bosatt i Stockholm. Fil. dr. i statsvetenskap. Arbetat i riksdagen och regeringskansliet mellan 1971 och 1980 och som chefredaktör för Nerkes Allehanda mellan 1980 och 1985. Chefredaktör för Dagens Nyheter.

MYTERNA OM DET NYA KUNSKAPSSAMHÄLLET

Fem år tar det för den flicka eller pojke som går i mäs-
tarlära i Stockholm att bli fullfjädrad i att handtillverka
skor. Min erfarenhet av kurser i nya datorsystem är att
det behövs max tre timmar för att lära sig de viktigaste
handgreppen, tillräckligt för att kunna använda systemet
för ens dagliga yrkesuppgift.

Vilken är den mest välutbildade generationen i
Sverige? Jo, de som föddes åren 1947 till 1949. Sedan
dess har utbildningsnivån bara fallit. De objektiva måtten,
såsom procentandel med akademisk grundexamen,
säger det. Kvalitativa mått, såsom ämneskompetensen
hos lärarna, förstärker snarast bilden.

År 1970 saknade endast 10 procent av LO:s medlem-
mar tidning i bostaden, medan 5 procent saknade TV.
Ett kvarts sekel senare saknar 30 procent av LO-med-
lemmarna tidning i bostaden, men bara 2 procent är
utan TV. Alla talar om "det nya kunskapssamhället". Re-
dan frågan för denna bok bygger på föreställningen att
det finns "en ny tids behov" som kräver en helt ny skola,
okänd i svensk historia. Utifrån samma föreställning, nu
med beteckningen "IT-samhälle", har svenska skolor
halverat inköpen av läroböcker och börjat glömma tid-
ningsläsning. Datorer anses viktigare. Därmed tror man

sig förmodligen möta behoven i "det nya kunskapssam-
hället".

Men många famlar i själva verket i myter. Att samhället
alltigenom skulle ha gått i kunskapsriktning är ett falskt
påstående. Och datorer ger inte i sig någon ny kunskaps-
art, som till exempel kan ersätta läsning. De är ytterst an-
vändbara redskap, under förutsättning att användaren
redan har kunskapsgrund, tolkningsramar och metod-
vana av det slag som endast läsning och hårt arbete ut-
vecklar. Internets styrka är sökbarheten i stora data-
mängder, under förutsättning att individen vet vad han
söker och vet att tolka det han finner. Den förmågan till-
handahåller inte systemet. Den fordrar en förståelse
som vi människor väsentligen måste erövra på annat
sätt, bland annat genom en skola som tränar till intellek-
tualitet. Samtidigt är det värt att notera att Internets hu-
vudsakliga kunskapsform är texten. Om mänskligheten
gör framsteg, så skulle ett av dem vara om Internet slog
ut televisionen, inte övrig läsning (vilken Internet tvärt-
om förutsätter).

Låt oss genast ta detta med läsning. Även i det nya
samhället bör ungdomar läsa böcker – "helst många
böcker och tjocka böcker", för att citera min kollega
Gunnar Fredriksson. Skolböckerna och skolämnena bör
finnas kvar; de ger struktur åt en årskurs, en tydlig bas
för en inläring där eleven vet var han befinner sig.

Ungdomar bör också lära sig läsa tidningar dagligen,
som en god vana. Tidningar kommer inte att ersättas av
"IT", som en del kan ha fått för sig. Tidningen är även i
IT-samhället en oöverträffad form för att ta del av ett
material som man inte visste på förhand att man hade
intresse av. Det finns heller inget effektivare sätt att
snabbt få del av en mångfald uppslag, informationer och
lästips (inklusive tips om vad som finns att hämta på In-
ternet) än att med ögonen scanna sidorna i en stor mor-

gontidning. Och kvalitetstidningen har en kunskapsorganisation som behövs mer, inte mindre, i det nya samhället. Ju mer informationsmängderna växer, samtidigt som människans biologi förblir oförändrad, desto viktigare blir den hjälp till översikt, orientering och tolkning som den goda tidningen tillhandahåller.

Medieforskaren Marshall McLuhan blev känd för tesen "Mediet är budskapet" (The Media is the Message). De flesta som känner till sentensen tycks ha uppfattat den blott som en cynism. Det var den inte. McLuhan fann att olika medieformer befrämjar skilda sätt att förstå tillvaron. Tryckta medier befordrar *rationalitet* i vårt sätt att tänka, menade McLuhan, eftersom hjärnan tvingas att behandla information i sekvenser: orsak-verkan, före-efter. Bildmedier befordrar däremot *emotionalitet*, eftersom hjärnan tvingas behandla information mer omedelbart och i helheter.

Den svenske ekonomipsykologen och medieforskaren Karl-Erik Wärneryd diskuterar tre olika vägar på vilka individen kan förändra sin hållning. Den första kallar han den *rationella* vägen: en kognitiv (analytisk) förändring föregår en affektiv (känslomässig) förändring, varpå båda resulterar i ändrad handling. Den andra vägen kallar Wärneryd den *affektiva*: en känslorubbning leder till ändrad handling, som sedan också landar i en förändrad analys. Den tredje vägen är den *oengagerade*: förändringen startar helt enkelt med en handling (till exempel ett slumpmässigt val av arbetsplats) som sedan för mot nya känslor och verklighetsorienteringar.

Skolan som en kultiverande kraft ska rimligen främja att nya generationer lyfter sig ovanför det snäva och rent känslomässiga, till att förmå tänka mer analytiskt och med användande av abstrakta tanke kategorier. Detta kräver att skolan behåller läsningen som dominerande kunskapsart. Läsningen innebär träning i att utnyttja och

tänka i symboler, ett av mänsklighetens stora framsteg. "Symbolanalytiker" är en stor och växande huvudkategori i professor Robert Reichs beskrivning av 2000-talets globala arbetsmarknad.

Vi måste också komma ihåg att skolan inte bara har instrumentella uppgifter, att bidra till "god arbetskraft", "framgångsrika individer" eller hur krasst man nu formulerar det. Skolan är en central institution för att träna till *medborgerlighet* i vår demokrati. I detta måste ingå att skolan befordrar mognad i tänkande och förklaringsdjup hos nya generationer, så att de inte faller för första bästa känsloström och populist. Detta går inte utan träning i läsning och abstrakt tänkande.

Sverige har haft en unikt bred medborgerlig delaktighet och medborgarkompetens. I den stora OECD-studien om vuxnas läsförmåga i olika västländer framträdde Sverige som positivt avvikande. Det mest unika draget var att även de högsta graderna av läsförmåga, att kunna tolka och själv intellektuellt bearbeta innehållet i en text, i ganska liten grad var klassbundna i vårt land. En viktig förklaring tycks vara att *vanan* att läsa upprätthålls i Sverige, genom den utbredda tidningsläsningen i alla sociala kategorier. Denna likhet i en viktig del av vad som formar medborgerlig kompetens hotas nu. Sverige är på väg att bli mer likt andra länder, i det att etnisk bakgrund, klass, generation och regional hemvist alltmer skiktat också kunskapsbildningen. För svensk skola bör det vara ett huvudmål att motverka denna negativa tendens, att göra allt för att de som bor i Sverige även på 2000-talet ska ha en mer lika medborgerlig grund – vara med på allvar i vår demokrati och dess många svåra frågeställningar – än vad som tyvärr råder i de flesta andra länder.

Den uppgiften har därtill en "nyttig" sida. Som Robert Reich visar i klassikern "Arbetets marknad" kommer

konkurrensförmåga hos företag och länder framöver att bestämmas inte bara av skärpan hos "eliten" utan lika mycket av nivån hos de lägst utbildade. Organisationer blir alltmer sammantvinnade av sköra nätverk; styrkan i den samlade organisationen beror på förmågan hos alla dess länkar. Jag ser det konkret på en tidning: grafiker som kan engelska, behärskar svenska väl, är vana att ta egna initiativ, är samhällsorienterade och på fritiden aktiva i föreningar – de rycker in och förhindrar olyckor när tidsmarginalerna är smala, de har en allmän kompetens som gör hela den samlade organisationen starkare än i många andra länder.

Vi är därmed inne på ämnet *attraktionskraft*, ett nyckelbegrepp inför 2000-talet. Teknologi kan förflyttas lättare än någonsin, och med hjälp av "IT" går det att hålla samman stora internationella nätverk på ett annat sätt än förr. Genom att "kunskapssamhället" i mycket är en myt (ny teknologi ersätter i själva verket ofta kraven på färdigheter hos människan; att räkna med räknesticka krävde mer än att slå på miniräknare) går det allt lättare att få samma kvalitet i rutinproduktion även i länder med betydligt lägre kostnad för arbetskraften.

För ett land som Sverige växer härigenom betydelsen av att utveckla sådant som inte lätt låter sig kopieras. Dit hör olika "kompetenskluster", som bygger på en unik ansamling av kultur, tradition och institutioner: medicin, kraftindustri, skogsindustri, sjöfartshantering, telekom – vana formar några sådana kluster. Kompetensklustren är inte enbart industriella; svensk åldringsvård rymmer åtskillig kompetens som möter växande behov och intresse i övriga Europa, och Japan. Till det svårkopierade hör också goda institutioner som finns förankrade i en stadig tradition: okorrumpierad och väl fungerande statsförvaltning är det kanske främsta exemplet.

Utbildningen hör till samma kategori. Att utbilda en generation tar många, många år. Det inkluderar kunskaper och färdigheter, men också något mer: sätt att resonera, vana vid arbetsdisciplin, kultur i det sociala samspelet med andra, typ av öppenhet för omvärlden.

Skolan borde kunna vara bland det som ger Sverige en plats bland de ledande nationerna. Om något skulle vi i detta land klara att hålla en sådan skola, en skola där arbetsklimatet inte förstörs av oöverstigliga sociala problem, där gott arbete tränas och där viktiga värden (däribland respekt för kunskap) överförs till alla, inte bara några få. Som senast Världsbanken visat i en stor studie är hög nivå på bredden i ett lands utbildning, jämlikhet i god utbildning, starkt bidragande till ett lands välgång.

Kräver detta en jakt på dramatiskt nya behov och en hittills okänd skola? Nej! Sällan har jag varit så säker som i detta "nej". Metoder kommer att utvecklas, visst, och förhoppningsvis kan hjärnforskarna så småningom bidra till bättre sätt att träna in språk, vilket vore en välsignelse. Men vad som behövs i den svenska skolan är snarast ett återvändande till sunda värden och egenskaper som vi väl känner från svensk skolhistoria:

- God träning för alla i grundläggande kunskaper och färdigheter.

- Kunniga och engagerade lärare.

- Ordning i klassrummen så att verkningsfull undervisning och inläring kan pågå.

- Träning i arbetsdisciplin; social träning sker inte vid sidan om arbetet, den kan bara ske via de vanor arbetet förmedlar.

- Bra ledare i skolan, kalla dem gärna rektorer även i fortsättningen, som inte ägnar sig åt sammanträden utan som håller fokus på skolan som bildningsinstitution och som ser som sin huvuduppgift att följa och stimulera lärarna till dagliga stordåd.

Den viktiga uppgiften nu är att återvända till klassrummet. Varför råder ofta inte tillräcklig ordning för att ett effektivt arbete ska kunna bedrivas från första minuten till sista? Varför har en så stor del av de svenska lärarna tappat arbetslusten och tron på den egna uppgiftens betydelse? Varför har skolan kommit in i en ledarkris, med en stor andel utbrända eller på annat sätt illa fungerande rektorer? Detta är kärnfrågorna, inte allmänt och tunt filosoferande kring nya läroplaner eller på temat att något hittills okänt kunskapsbegrepp skulle uppstå bara för att almanackan skiftar från 19 till 20 i början av årtalsbe-teckningen.

Visst, något nytt behöver vi fundera över:

– *Den sociala kompetensen* – förmågan att tala frimodigt och att fungera väl i en grupp – har blivit viktigare än vad vi fick utveckla i min skola på 1950- och -60-talen. För denna frimodighet tränas dock svenska barn idag rätt väl, alltifrån daghem tidigt till mängder av språkresor utomlands i tonåren. Auktoritetsupplösningen har gått så långt, jämfört med den alltför strikta gamla skolan, att den nu skulle behöva förenas med något steg i disciplinerande riktning, om man vill träna för vuxenlivets krav.

– Vi borde införa en *verklig förskola*, som tar vara på barns helt unika lust och förmåga att lära språk och matematik när hjärnan expanderar i tre, fyraårsåldern. Det som då lätt leks in behöver vi annars ägna enorm möda för att kunna tillägna oss senare. En kraftfull språksatsning i tidiga år borde allvarligt övervägas.

– Vi behöver också på ett djupgående sätt pröva formerna för *ungdomars inskolning i livet*. En grundskola på nio år räcker som gemensam grund, om åren bara utnyttjas väl och om den föregås av en ny förskola från tre års ålder. Inget är vunnet på att alla därefter i praktiken tvingas sitta i skolbänk till uppåt 20-årsåldern. Kompetens, utöver grundskolenivån, överförs inte bäst på det sättet. Den viktigaste kunskapsöverföringen för yrkeslivet

sker via mästar-lärling-relationer. Ungdomar som inte vill gå en primärt teoretisk väg bör få stöd för att tidigare än idag komma in i sådana relationer. De lär också socialt samspel i professionella vuxengrupper, överför effektivt sunda normer och vanor för vuxenlivet från en generation till nästa. För denna uppgift av socialisation av tonåringar är skolbänken kraftigt överskattad.

Det handlar inte, bör inte handla, om någon social de- klassering. Samhället är fyllt av viktiga mänskliga behov utöver dem som ingenjören, läkaren, forskaren och ad- vokaten söker fylla. Den som anrättar och presenterar mat på ett sätt som väcker lust och beundran, den som utvecklar en särskild förmåga att med empati hjälpa åld- ringar, den som har en säregen talang för entreprenör- skap, den som med synnerlig känsla för det vackra lyck- as återställa förstörda stuckaturer eller göra unika skor – inte är alla dessa arbetsuppgifter mindre värda, ej hel- ler kommer de att möta en fallande värdering på 2000- talet jämfört med redaktörens och byråkratens? Inte bi- drar de mindre till ett gott Sverige?

Men för den svenska skolan har jag annars bara ett rik- tigt viktigt råd för framtiden: finn sätt att återskapa själv- förtroendet, arbetsförutsättningarna och arbetsglädjen för våra lärare! En ypperlig start för alla som har till upp- gift att leda skolan är att läsa rektor Lorraine Monroes ny- utkomna bok "Nothing's Impossible, Leadership Les- sons from Inside and Outside the Classroom". Det som gick att göra i Harlem bör gå att göra också i Handen och Harplinge, ja lättare här.

Vad är allra viktigast att kunna, veta och förstå för att kunna leva bra i framtidens samhälle? Vilka är – egentligen – de mest väsentliga kunskaperna och kompetenserna inför en ny tid? Och: är detta något som skolan ska, och kan, tillhandahålla?

Det är de här frågorna som de 44 sinsemellan mycket olika skribenterna i den här boken besvarar, var och en på sitt sätt. Här finns representanter från stora och små företag, från kulturliv, fackföreningar och universitet och, naturligtvis, från skolans värld. Här svarar Mikael Alexandersson, Alexander Bard, Rosie Björkman, Clarence Crafoord, Helle Klein, Curt Nicolín, Marit Paulsen och många till på samma fråga, nämligen: Vad är allra viktigast att våra barn får med sig ut i livet?

Förhoppningen är att de olika svaren ska inspirera alla de lärare, skolledare, skolbyråkrater, kommunalpolitiker och sist men inte minst föräldrar och skolungdomar som lever mitt i frågeställningen, att söka och hitta sitt eget. Hur svaret lyder handlar i förlängningen om vilket slags samhälle man anser att vi ska ha. Vad man menar att en människa är och behöver. Så stor är frågan.

Tillsammans formar texterna ett högaktuellt sam- och framtidsdokument. Utan tvekan utgör de ett underlag för vad som borde, eller skulle kunna vara, skolans egentliga uppdrag idag, men framför allt imorgon.

Komposition med rött, gult och blått målades 1930 av Piet Mondrian, och är utgångspunkt för en av den här bokens texter, skriven av skoleleverna Fredrik Bertz, Hanna Gustavsson, Sara Håkansson och Petra Persson.

V E T V Ä R T

Fyrtiofyra tryckare och tänkare om vad
som – egentligen – är framtidens
kunskaper och kompetenser, och skolans roll

VETVÄRT

Fyrtiofyra tryckare och tänkare om vad
som – egentligen – är framtidens
kunskaper och kompetenser,
och skolans roll

SVENSKA KOMMUNFÖRBUNDET

VETVÄRT

INNEHÅLL

- 1 *Mikael Alexandersson* Lära är att söka mening
- 8 *Alexander Bard* Varför förändra skolan när den ändå inte behövs?
- 14 *Hans Bergström* Mytema om det nya kunskapssamhället
- 22 *Matti Bergström* Släpp barnen fria för allas skull
- 28 *Fredrik Bertz, Hanna Gustavsson, Sara Håkansson, Petra Persson* Komposition med rött, gult och blått
- 34 *Torbjörn Bindekrans och Birgitta Eriksson* Trädgårds-mästare, verktyglådor och inre kompasser
- 45 *Rosie Björkman* Om en skola i de två heliga lagarnas namn att allting är fött av kvinnan och ingenting får göras för att skada barnen
- 51 *Karin Burstrand* Till Sigrid inför framtiden
- 58 *Clarence Crafoord* Skolan och identitetsutvecklingen
- 67 *Lars Dencik* Vanetänkare och trygghetsnarkomaner göre sig icke besvär
- 79 *Mary Ekdahl* Att leka är att lära
- 86 *Bernt Ericson* Allt börjar med nyfikenhet
- 93 *Eva Fernvall* Vården välfärdens kärna
- 96 *Gunilla Granath* Det måste brinna i skolan
- 100 *Lars H Gustafsson* Varsamhet! lärande pågår!
- 106 *Johan Hakelius* Teknik, frihet och ankare
- 115 *Elina Helander* Bakåtblickande och framåtskridande
- 121 *Göran Hägg* Se upp för sykokonsumenten!
- 129 *Lars Ingelstam* Med fakta för medkänsla
- 139 *Ann-Christine Johansson* Brev från en framtida tant

© Svenska Kommunförbundet och respektive författare

Redaktör: Anna Lytsy

Omslag: Jan Olsson

Bild omslagets baksida: © Mondrian/BUS 1998

Tryck: Norstedts Tryckeri AB, Stockholm 1998

Första tryckningen 14 000 exemplar

ISBN 91-7099-710-1

- 145 *Boye Johansson* Baskunskaper, samarbetsförmåga, självständighet
- 149 *Sven-Åke Johansson* Vad ska just skolan lära ut?
- 154 *Helle Klein* Av vem? För vem? Med vilket syfte?
- 161 *Angelica Krantz* Från bruksmentalitet till företagsamhet
- 164 *Helejna Larsson* Snuttefilt och e-post
- 174 *Wanja Lundby-Wedin* Både jämlikt och jämställt
- 180 *Håkan Lundgren* Mot en differentierad arbetsmarknad
- 191 *Lorentz Lyttkens* Framtid, förvirring, förändring
- 202 *Karin Lövgren* Till mina kära döttrar
- 209 *Rawla Morra* Mörka ögon och ljusa drömmar
- 214 *Lars Mullback* Utan helhetssyn ingen kunskap
- 224 *Curt Nicolin* Jag kan, jag vill, jag ska
- 227 *Elisabet Nihlfors* Om vi är intresserade...
- 234 *Torbjörn Nilsson* Mjukvaran alltid det mänskliga mötet
- 239 *Ann-Sofie Ohlander* Barnets årtusende
- 250 *Marit Paulsen* En redig verktygslåda
- 253 *Gunvor Sehlberg* Framtidens lärande genom kunskapsprocessen
- 262 *Ellisabeth Ström* Att tänka rätt är stort, att tänka fritt är större
- 266 *Ozan Sunar* Skolan, världen och existensen
- 271 *Anna Torblörnsson* Tid för tillit
- 280 *Ingamaj Wallertz Olsson* En utmaning för kommunerna
- 286 *Owe Wikström* Om behovet av att vara djupt allvarlig
- 292 *Roland Åkesson* Ett mönsterexempel
- 301 *Karin Åström* Naturen den enda verkliga verkligheten

FÖRORD

Den svenska skolan är just nu omdebatterad. Syftet med den här antologin har varit att samla ihop ett antal olika bilder – ofta och mindre ofta framförda – av vad som idag borde vara skolans grundläggande uppdrag. Vår förhoppning är att boken ska bidra till att fokusera samtalet på vad vi menar är det absolut viktigaste att barnen och de unga får med sig ut i livet. Vilka kunskaper, insikter, färdigheter och förmågor de *måste* ha i bagaget för att kunna leva bra i en ny tid.

Arbetet med "Vetvärt" startade hösten 1997. Boken är en del av det skolutvecklingsarbete som Svenska Kommunförbundet bedriver, i stora delar tillsammans med Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund, och som går ut på att utveckla och anpassa skolan till en ny tids behov.

En förhoppning är också att "Vetvärt" ska vara inspirerande läsning för alla de lärare, skolledare, politiker, byråkrater och sist men inte minst föräldrar och skolungdomar vilka dagligen, men på olika sätt, befinner sig mitt i bokens stora samtids-, framtids-, ungdoms- och skolfrågor.

PER REINOLF

projektchef

SVENSKA KOMMUNFÖRBUNDET